

Concepció Bauçà de Mirabò

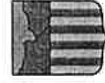
Ramon Llull
i el monestir de Miramar
El patrimoni artístic (1276-2016)

LLEONARD MUNTANER

EDITOR

Concepció Bauçà de Mirabò

RAMON LLULL
I EL MONESTIR DE MIRAMAR
El patrimoni artístic (1276-2016)

AJUNTAMENT DE VALLEMOSSA
REGIDORIA D'EDUCACIÓ,
CULTURA I PATRIMONI

LLEONARD MUNTANER
Editor

Coberta: *Ramon Llull*, Ricard Anckermann, Palau del Rei Saç, 1874
Fotografia de Josep Coll Vilanova

Frontispici: *El bosc de Miramar*. Fotografia d'E. Calafell

Primera edició: octubre de 2018

© Concepció Bauçà de Mirabò: 2018

© De les fotografies: els autors, 2018

© D'aquesta edició:

LEONARD MUNTANER
Ed. Editor de 06 06

Apartat de Correus, 828 / C/Joan Bauçà, 33 - 1r
07080 Palma (Mallorca) / 07007 Palma (Mallorca)

Telèfon 971 25 64 05
editorial@leonardmuntanereditor.cat
www.leonardmuntanereditor.cat

AJUNTAMENT DE VALLEMOSSA
REGIDORIA D'EDUCACIÓ,
CULTURA I PATRIMONI

Passatge Jardí de Joan Carles I, s/n
07170 – Valldemossa (Mallorca)
Telèfon: 971 61 20 02
www.valldemossa.es

Amb la col·laboració de:

Departament de
Cultura, Patrimoni i Esports
Consell de Mallorca

Correcció lingüística: Josep Ramon Santiago Peset

ISBN: 978 - 84 - 17153 - 59 - 5
Dipòsit legal: PM - 1.326 - 2018

*Lo monestir de Miramar
fiu a frares menors donar
per sarrayns a preïcar.
Enfre la vinya l fenolar
amor me près, fem Deus amar,
enfte sospirs e plors estar.*

R. Llull. *Cant de Ramon*¹

¹ LLULL, R. (1936). *Obres de Ramon Llull*, vol. 1. Palma: Estampa d'Amengual i Muntaner, p. 257.

1. INTRODUCCIÓ

La memòria de Ramon Llull està impresa en el paisatge, en la toponímia i en una part del patrimoni artístic que es forjà a Valldemossa durant segles. Miramar constituí un dels llocs fonamentals d'inspiració i treball del beat entre 1276 i 1279. El monestir que hi fundà fou una de les seves empreses més anhelades i innovadores. Perdurà dedicat a l'ensenyament fins devers el 1292 i malgrat la seva breu existència, amb el temps acabaria convertint-se en un centre de veneració del beat que passà pels més diversos avatars. Per això un dels objectius fonamentals d'aquesta obra és tractar d'aprofundir en l'evolució de les restes d'aquell focus religiós i cultural, així com en la imatge i la devoció que es desenvoluparen al seu voltant, des del seu inici fins avui.

El present llibre parteix de la investigació realitzada per a l'exposició «Llull. Miramar. Valldemossa» que commemorà el set-cents aniversari de la mort del beat. La mostra es dugué a terme a la Fundació Cultural Coll Bardolet entre dia 4 de novembre de 2016 i dia 6 de gener de 2017. Fou una de les activitats patrocinades per l'Ajuntament de Valldemossa en l'Any Llull, programada per tal d'aprofundir en el coneixement del personatge i de la seva obra més propera. En aquella ocasió es presentà un estat de la qüestió sobre allò que es sabia del monestir de Miramar, intentant reconstruir aspectes nous i recordant el patrimoni artístic forjat al seu entorn, a partir de la inabastable figura de Llull. Dit patrimoni fou reunit per primera vegada al municipi a partir de

peces, documentació escrita i fotografies que revelaren l'interès secular del poble valldemossí envers el beat.

Volem agrair a tots aquells que feren possible aquella exposició i ara la publicació d'aquest llibre. Per a confeccionar-lo hem comptat un pic més amb l'inestimable ajut d'Enric Calafell en la part fotogràfica i amb la portada de Josep Coll Vilanova. També amb el suport desinteressat i les peces que ens oferiren Miquel Ripoll, Antònia Prats, Lluís Cilimingras, els ermitans de la Santíssima Trinitat, el rector de la parròquia de Valldemossa Toni Pujol, la Reial Cartoixa de Valldemossa o el Palau del Rei Sanç.

Quant als arxius i biblioteques consultats, volem agrair a Dolores Medrano, arxivera de l'ArxIU General del Consell de Mallorca (AGCM), tot el seu suport en la consulta i reproducció del fons documental de l'Arxiduc Lluís Salvador, avui en catalo-gació. També a Eva Gregorovicova, arxivera del Národní Archiv de Praga (NA), la seva amabilitat en trametre'ns part dels documents de l'Arxiduc que es troben en el fons *Archivio Familiare de los Habsburgo de Toscana*. També volem agrair als responsables de la Biblioteca Lluís Alemany (BLLA), la Biblioteca de la Fundació Bartolomé March (BFBM), la Biblioteca Balear de la Real (BB) i l'ArxIU Diocesà de Mallorca (ADM) la documentació i les reproduccions fotogràfiques facilitades.

Igualment voldríem destacar la nostra gratitud a les propietàries, Silvia i Isabel Ribas Vives, per obrir-nos Miramar i a José M. Sevilla Marcos per acompanyar-nos, per oferir-nos els seus coneixements i per les seves apreciacions. També a Toni Rebassa per compartir aquestes línies. Per acabar, el nostre reconeixement a l'Ajuntament de Valldemossa i al Departament de Cultura, Patrimoni i Esports del Consell de Mallorca. Finalment a l'editorial Lleonard Muntaner. Només gràcies al seu suport decidit i a la seva professionalitat ha estat possible aquesta publicació.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

El personatge de Ramon Llull ha generat una bibliografia ingent, d'acord amb la seva incommensurable obra. El savi medieval s'ha estudiat al llarg de la història des de múltiples i variades disciplines. Per aquesta raó cal aclarir que el present text únicament pretén centrar-se en una de les seves realitzacions, que resultà fonamental durant la seva vida: el monestir de Miramar. Dins aquest marc el nostre interès no radica en el pensament que hi desenvolupà, en la metodologia docent que conreà o en aspectes relacionats amb el seu funcionament, ni tan sols en la seva transcendència dins l'obra lul·liana. Essent aquests temes summament interessants, excedeixen la nostra formació.

La nostra perspectiva es centra en el sentit patrimonial de Miramar. En primer lloc, intenta reconstruir les característiques del lloc creat per Llull, per atendre després a la seva evolució, d'acord amb els distints usos que tengué. Finalment, s'analitza el focus religiós i cultural que constituí el monestir, tractant d'aprofundir en la devoció lul·liana que es desenvolupà als seus voltants, des del beat fins avui.

El punt de partida de la present investigació se situa per tant al llunyà segle XIII, amb la fundació de l'antic monestir, i continua després durant la baixa edat mitjana. Malauradament comptam amb poques fonts documentals per estudiar-lo en aquella època; parteixen del mateix Llull i dels habitants posteriors. Amb tot, l'addició de totes elles permet fer un seguiment aproximat

de l'evolució general del lloc. De fet, i malgrat la curta història del Miramar lligat al beat, la historiografia mallorquina acabà reconeixent-lo com a un nucli fonamental del culte lul·lià durant l'època moderna. Per aquesta raó s'hi fixaren cronistes com Joan Binimelis, Joan Dameto, Vicenç Mut o Jeroni Alemany. I també ho feren coneguts lul·listes com Jaume Custurer o Fra Antoni Ramon Pasqual. A més, també el gravat reflectí la imatge del cenobi.

En temps contemporanis, i malgrat que el record lul·lià quasi s'havia perdut, alguns autors recolliren aspectes històrics lligats a Miramar o descobriren i lloaren el seu paisatge en el context romàntic decimonònic. Sense dubte però, la reivindicació del lloc trobà en l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria el seu millor valedor durant el darrer quart del segle XIX. Ell recuperà la memòria i les restes materials del monestir, aportant dades de gran interès pel seu coneixement. També homenajà el beat aplegant els principals intel·lectuals de l'època, divulgà el lloc i patrocinà la creació de nous elements per tal de reviure la seva figura. Junt a ell, l'escriptor, arqueòleg i mestre d'obres Bartomeu Ferrà i Perelló reformà els edificis i escrigué sobre aquests, i en propicià també la seva difusió. El present treball recull abundant bibliografia de dits personatges i del seu entorn, a més de la correspondència referida a la reforma i el manteniment de Miramar. Aquesta darrera es troba repartida entre el Národní Archiv de Praga, l'Arxiu General del Consell de Mallorca (AGCM) i la Biblioteca de la Fundació Bartolomé March (BFBM).

Durant la primera meitat del segle XX la imatge de Miramar es divulgà especialment fora de Mallorca. La inèdita mirada turística que havia partit de l'Arxiduc Lluís Salvador es concretà en guies de viatge, com la seva mateixa o la de Coloma Rosselló. També apareixerien les primeres postals impreses del lloc, com les de Josep Trullol, i Miramar s'inclougué en el recull fotogràfic de cases i jardins històrics fet per Arthur Byne. A més, publicacions d'autors com Estanislau Aguiló, Jaime L. Garau o Bartolomé Guasp aportaren dades interessants al coneixement de Miramar, des d'una perspectiva històrica que, partint de Llull, explicava els avatars viscuts amb els distints habitants.

Durant la segona meitat de la centúria cal citar el progressiu interès pel lul·lisme que es donà a Mallorca. En primer lloc, l'edició de la revista quadrimestral *Estudios Lulianos*, iniciada el 1957 per la *Maioricensis Schola Lullistica*, aplegà nombrosos estudiosos i afavorí l'estudi de Llull. Per altra part, cal citar les fires que suposaren el Primer Congrés Internacional d'Estudis Lul·lians, celebrat a Formentor el 1960 i especialment el segon, celebrat amb motiu del setè centenari de la fundació de Miramar el 1976, al mateix monestir. Noms coneguts com els d'Anthony Bonner, Rudolf Brummer, Miguel Cruz, Miquel Colom, Gabriel Llompart, Juan Esteve de Sagra o Miquel Nicolau compartiren distintes visions del lloc, que restaren publicades tres anys després. Per celebrar l'efemèride, també el Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana aplegà el 1976 els escrits de Jaime Salvá, Bartolomé Guasp, Gaspar Munar o Andreu Bestard que incloïen mirades disperses sobre Miramar. El 1977 aparegué una obra fonamental pel coneixement de l'antic monestir: *El Miramar de Ramon Llull*, de Sebastià Garcías, rector de la *Maioricensis Schola Lullistica*.

Al marge de commemoracions, cal destacar també les dades aportades al tema que han fet altres autors, entre els quals destaquen Jocelyn N. Hillgart, Bartomeu Font, Joan Rosselló, Jaume Albertí o Ramon Rosselló. Junt a ells es troben alguns noms estretament lligats a Valldemossa com el batle Antoni Llorens Clariana o l'historiador Joan Muntaner Bujosa. I en aquest darrer àmbit sobretot destaca l'obra del filòsof i rector de la *Maioricensis Schola Lullistica* Sebastià Trias Mercant, qui estudià el pensament lul·lià en múltiples obres i feu una lectura simbòlica de Miramar sense precedents. Finalment, el doctor José M. Sevilla, *Magister* i membre del Consell Acadèmic de la mateixa institució, s'ha especialitzat en temes com la medicina o l'Art de Llull des d'un punt de vista logicomatemàtic. En el present estudi ens interessa citar sobretot la tasca de divulgació que ha anat realitzant des de fa dècades entorn del beat, l'Arxiduc i Miramar.

Per acabar, l'any Llull celebrat entre 2015 i 2016 es convertí en la més recent ocasió d'estudi que afavorí nombrosos títols relacionats amb el beat. Entre ells destaca una documentada aport-

tació al tema que ens ocupa, feta per part de Gabriel Ensenyat i Gaspar Valero.

Fins aquí es pot deduir un important corpus bibliogràfic relacionat amb Miramar que, malgrat tot, només permet reconstruir en part la configuració i evolució del lloc.² Vist el panorama general, es pot afirmar que el monestir de Ramon Llull s'ha abordat predominantment des del pensament del savi medieval o des de la història, a partir dels distints episodis de la seva atzarosa evolució.

Dins el conjunt monacal de les Illes, el caràcter mític i el focus d'atracció cultural i religiosa que ha constituït Miramar al llarg dels segles³ l'han convertit en un exemplar únic, que avui serveix encara nombrosos interrogants. Així per tant voldríem rescatar en la mesura del possible la imatge de l'antic monestir i la seva evolució constructiva i simbòlica, aprofundint en el seu caràcter patrimonial.

Abordar el primer aspecte relacionat amb la configuració original resulta sumament difícil degut a la desaparició del cenobi lul·lià al final del segle XIII, a la parquedat de les notícies documentals existents, a les poques restes materials conservades i a la inexistència de treballs arqueològics sobre el terreny. Quant a l'evolució, afortunadament hi ha més informació. Algunes transformacions dels edificis originals restaren documentades i el simbolisme de Miramar es reflectí en gravats, però també en una

² Entre els estudis històrics que més ens interessaven cal destacar els d'autors citats com MUNAR OLIVER, G. (1976). «Visión històrica de Miramar», *BSAL*, 35, p. 243-255; GARCÍAS PALOU, S. (1977). *El Miramar de Ramon Llull*. Palma: Diputació Provincial de Balears / Instituto de Estudios Baleàricos / CSIC; DDAA (1978). «Miramar en la vida y en la obra de Ramon Llull», *Estudios Lulianos*, 64-66; ROSSELLÓ LLITERAS, J. (1989). «Miramar en el devenir de la història (S. XIII-XVIII)», *BSAL*, 45, p. 15-231; TRIAS MERCANT, S. (1994). *Les possessions mallorquines de l'Arxiduc*. Palma: Ed. Corti ALBERTÍ ALBERTÍ, J., i ROSSELLÓ VAQUER, R. (1999). *Història de Valldemosa (1230-1516)*. Palma: Ed. Documenta Balear; SEVILLA MARCOS, J. M. (2009). *El que sé de Miramar*. Palma: Centre d'Estudis Teològics de Mallorca; (2011). *Meditaciones en el monasterio de Miramar*. Palma: Bàsics Servicios Editoriales; ENSENYAT I PUJOL, G.; VALERO I MARTÍ, G. (2015). *Els paisatges de Ramon Llull*. Palma: J. J. de Olañeta ed.; <<http://www.monestirdemiramar.es/>> [consulta: 20/05/2018].

³ MURRAY, D. G.; PASCUAL, A.; LLABRÉS, J. (1992). *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: J. J. de Olañeta, p. 42.

xarxa de béns que s'anaren gestant al seu voltant. L'Arxiduc Lluís Salvador en recuperà alguns i contribuï a crear-ne d'altres. Avui són coneguts en el marc de la seva figura.

Altres punts de Valldemosa acolliren també béns mobles i immobles relacionats amb Llull, alguns dels quals s'han perdut, mentre que d'altres s'han oblidat o no s'havien identificat fins el moment.

Així, per tant, pretenem valorar el conjunt de béns lligats a Llull en l'entorn de Miramar des d'un punt de vista patrimonial i explicar-lo com a mostra d'una devoció profundament arrelada a Mallorca. Tot plegat ens permetrà concretar la geografia propera del culte al beat i comprovar com evolucionà el record del seu monestir, des de l'edat mitjana fins l'actualitat.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	9
2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	11
3. MIRAMAR COM A LLOC LUL·LIÀ	17
3.1 El monestir medieval de Llull	17
3.2 L'evolució posterior a Llull	33
3.3. La transformació del conjunt edificat en l'edat moderna	40
3.4 L'estampa impresa i la imatge del lloc	54
3.5. La decadència a l'inici del segle XIX	58
3.6. L'Arxiduc Lluís Salvador i la recuperació lul·liana	62
4. L'ENTORN DE MIRAMAR	105
4.1. La cova del beat Ramon i la iconografia lul·liana	107
4.2. La font del beat Ramon i el culte popular	111
4.3 La capella del beat Ramon i les coves de ponent	114
5. VALLEMOSSA I EL PATRIMONI ARTÍSTIC LUL·LIÀ	125
5.1 El record de Llull a l'ermita de la Santíssima Trinitat	125
5.2 La parròquia de Santa Maria i les polèmiques lul·listes	126
5.3 La devoció lul·liana a Cartoixa	131
5.4 Llull com a símbol històric a Can Sureda	135
6. CONCLUSIÓ	139
BIBLIOGRAFIA	145
APÈNDIX GRÀFIC	159

Fig. 43. *Ramon Llull*, Ricard Anckermann, Palau del Rei Sanç, 1874. Foto Josep Coll Vilanova.

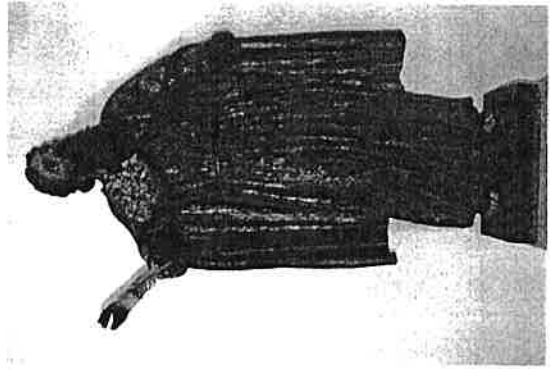

Fig. 44. *Ramon Llull*, anònim. Palau del Rei Sanç, s. XVII. Foto C. Bauçà de Mirabò.